

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ב"ה

תיק 1175062/2

בבית הדין הרבני האזורי תל אביב יפו

לפני כבוד הדיינים:

הרב צבי בן יעקב – אב"ד, הרב יצחק הדאיה, הרב משה בצרי

התובע: פלוני (על ידי ב"כ עו"ד עמרי דרור)

נגד

הנתבעת: פלונית

הנדון: היתר נישואין לבעל שאשתו נטשה לחו"ל, למקום לא ידוע, ומתנה את הגירושין בתנאים לא סבירים – תנאים ונימוקים

פסק דין

רקע והליכים

הצדדים נישאו זה לזה כדת משה וישראל בתאריך י"ח באדר א' תשע"א (22.2.11), ומנישואין אלה נולד הילד [...]

מכתב התביעה של הבעל – התובע ומהחומר שבתיק, עולה התמונה דלהלן:

כחצי שנה אחרי החתונה, בחודש נובמבר 2011, עבר הבעל תאונת דרכים קשה שבה נפצע אנושות. הוא אושפז, עבר שיקום וכיום נמצא בשלב של שיקום שמטרתו חזרה לשגרה.

כמה חודשים לאחר מכן, בחודש אוגוסט 2012, טסה האישה עם בנם הקטין לצרפת לביקור משפחתי בן עשרה ימים. יוער כי משפחת האישה כולה מתגוררת בצרפת. מאז לא חזרה האישה לארץ – בתחילה עוד טענה שבדעתה לחזור לארץ אך האריכה מדי פעם את השהייה בצרפת. בפועל האישה נשארה בצרפת עם הקטין ולא חזרה לארץ.

הבעל ניהל בבית המשפט במאורסי תביעה להשבת הקטין לארץ מכוח אמנת האג, ובתאריך א' באייר תשע"ג (11.4.13) ניתן פסק הדין של בית המשפט במאורסי שלפיו העברת הקטין לצרפת הרי היא כמעשה חטיפה לפי אמנת האג. בית המשפט הורה על השבת הקטין לישראל. האישה ערערה על פסק הדין הנ"ל לבית המשפט לערעורים, ובתאריך כ"ט בשבט תשע"ד (30.1.14) נדחה ערעורה. בתאריך כ"ג בכסלו תשע"ה (15.12.14) קבע בית המשפט לענייני משפחה בישראל, על סמך הנ"ל, כי משמורת הקטין תהיה משותפת לשני ההורים.

הצדדים בפירוד בפועל במשך למעלה משש שנים. הבעל עותר לחייב את האישה בגט, ובהעדר אפשרות אחרת – ליתן היתר נישואין.

כתב התביעה (שהוגש לבית הדין בתאריך כ"ד בסיוון תשע"ח – 7.6.18) נשלח לבאת כוח האישה (בהליכים אחרים), עו"ד אילת ישראל-מרגלית, וכן למשפחת האישה בצרפת. האישה לא הגיבה, ומדבריה באת כוחה הבנו כי היא אינה מייצגת את האישה בהליך בפני בית הדין (ראה הודעת בא כוח הבעל מיום י"ב באלול תשע"ח – 23.8.18).

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בית הדין פנה לכבוד הדיין הרה"ג בצלאל אבא לוי שליט"א, דיין בבית הדין פאריס, שניהל משאזמתן עם אבי האישה.

אבי האישה, באמצעות הרב לוי, הציע הסכם גירושין שעקרונותיו: יבוטלו כל התביעות נגד האם ולא תהיה אפשרות לחדש את פסק הדין בעניין חטיפה לפי אמנת האג; משמורת הילד לאם; מקום מגורי הקטין יהיה בארץ מגורי האם; הסדרי השהות של האב עם הילד יהיו בצרפת – בתחילה בליווי של צוות פסיכולוגים, הואיל והילד אינו מכיר את אביו והאב ישתתף בהוצאות חינוך הבן.

מסיבות מובנות הסכם זה אינו מקובל על הבעל.

ייאמר ברורות: בית הדין התלבט מאוד בסוגיה.

מצד אחד: לדברי בא כוח הבעל, שנאמרו שלא לפרוטוקול, האם נמצאת במדינה שלישית שאינה חתומה על אמנת האג ושאינן לה הסכם הסגרה עם ישראל. זו כנראה המציאות שיש להשלים עימה – הילד ככל הנראה יישאר עם האם ובארץ מגוריה, וככל הנראה האם לא תאפשר את חזרת הבן לארץ.

המשך ההליכים כנגד האם כיום, בהיותה נרדפת על ידי שלטונות החוק, לא נראה לנו כפעולה חכמה מצד האב. האב גם אינו מכיר את בנו, ולא ברור אם אפשר בכלל שיטפל בו. כך יש לראות את עניין מקום מגורי הבן כמציאות עובדתית מוגמרת, ולדעת בית הדין טוב להגיע להסכם שיאפשר לאב לראות את הבן.

בית הדין מבין שאם האב יכול לפתוח חיים חדשים, מן הראוי שגם האם תוכל לפתוח חיים חדשים, ובין השאר תפסיק להיות רדופה על ידי שלטונות החוק – דבר שבפועל גם אינו מאפשר לה לפתוח בנישואים חדשים.

מאידך גיסא: ספק רב אם האם תאפשר לאב לראות את הבן בצרפת ולא תערים קשיים. אם יכלה האם לברוח משלטונות החוק ומפסקי בית המשפט בצרפת בעניין חטיפת הבן לפי אמנת האג, איך יוכלו לאכוף את הסדרי השהות על פי הסכם שיאושר בבית הדין. זאת ועוד, המשא-ומתן נוהל עם אבי האישה. האישה לא תקשרה עם הרב בצלאל לוי. לאישה גם אין בא כוח שייצג אותה, היא אינה מגיבה לכתב התביעה ואינה מנהלת משאזמתן בעצמה או באמצעות בא כוח.

גם עניין חיוב האב במזונות או בהוצאות חינוך של הבן, לא נראה לנו צודק בנסיבות הקיימות.

כמו כן הוזמן בא כוח הבעל לשיחה בלשכה, שיחה שלא לפרוטוקול, בניסיון לקדם את התיק. בא כוח הבעל טען כי ההליך שנוהל בעניין החטיפה אינו בסמכות בית הדין, ואל לבית הדין להפעיל לחץ על הבעל לוותר על זכויותיו שבהתאם לחוק. אפשר גם להבין את עמדת הבעל שהוציא ממון רב בניסיון להחזיר את בנו, שאינו מכיר, לארץ וכעת מתבקש לוותר על תוצאות ההליך שהושגו בכוחות ובממון רב.

אשר על כן, מהנימוקים ההלכתיים דלהלן, לאור העובדה כי הצדדים פרודים כבר שש שנים, מקומה של האישה אינו ידוע והיא מתחבאת מאימת החוק, בית הדין סבור שיש לחייב את האישה לקבל גט פיטורין כדת משה וישראל. והואיל ואין אפשרות בשלב זה לסדר גט פיטורין, יש ליתן היתר נישואין לבעל, לאחר השלשת גט והיתר מאה רבנים, ולאחר אישור כבוד נשיא בית הדין הגדול.

טוב תעשה האישה אם בחלוף הזמן שנותר תמנה בא כוח שינהל משאזמתן עם בא כוח הבעל.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אישה שברחה ולא נודע מקומה

נדון דידן הוא באישה שברחה – שאף שיש תקשורת איתה (באמצעות אביה) אין מקומה ידוע לבעל, לבית הדין או לרשויות, הואיל והיא בורחת מאימת פסקי הדין שניתנו בעניין השבת הקטין ארצה, ואף הרשויות, שידן ארוכה, אינן משיגות אותה כדי לקיים את פסק הדין הנ"ל.

בעניין זה של אישה שברחה ואין מקומה ידוע, דנו הפוסקים להתיר לבעל לשאת אישה שנייה על אשתו.

בתשובת זית רענן (לזקני הגרמ"ל זילברברג זצ"ל, כרך א דיני אבן העזר סימן ה) נשאל באישה שברחה מבעלה פעמיים, ובפעם הראשונה החזירה לביתו, ובפעם השנייה ברחת למרחק, ו"זה כשלש שנים" אין הבעל יודע היכן היא נמצאת, חיפש אחריה ולא מצאה, "ולא נודע מאומה ממדרך כף רגלה". וכתב הזית רענן בתחילת דבריו שיש להתיר לבעל לשאת אישה על אשתו, ואף ללא היתר מאה רבנים, אלא שישליש גט אצל שליח:

יען כי הדבר נחוץ והוא שעת הדחק טובא, והיותר שאין ידו משגת לקבץ התירא ממאה רבנים, לכן נראה להקל בזה בכל האפשרי. וכה יעשה ויגהה מזוור, הבעל הנ"ל יכתוב גט לאשתו הנ"ל וימסור אותו ליד שליח הולכה, ובכל עת שתבא אשתו במקומות הסמוכים ילך וימסרנו לה כדת וכהלכה בלא עיכוב ואיחור לבל תתעגן על מגן.

והביא שם שמהר"י מינץ (סימן ס) החמיר מאוד שלא להתיר לבעל לשאת אישה על אשתו אפילו במקום מצווה וכבר השיב על דבריו הבית יוסף בתשובתו (שו"ת בית יוסף סימן יד). והזית רענן כתב (שם) להשיב על כל התמיהות על מהר"י מינץ. אך הסיק הזית רענן, וזו לשונו:

ונמצא לפי זה תבנא לדינא בנידון דידן, שברחה אשתו ממנו ואין לו אשה כלל לקיים עיקר המצוה מה שביכולתו, גם מהר"י מינץ מודה דבמקום מצוה רבה כזו לא גזר. והגם אם נימא דמשום לא פלוג רבנן נגדר ממילא גם במקום מצוה רבה, דזה אינו, דכל כהאי גוונא דלא שכיח כלל, שהרי כל אשה רוצה בצוותא דבעלה, וזו הרחיקה ממנו בלא פשע ומרד ממנו [...]

וכיון שכן מובן מעצמו דלא דמי לנשתטית דהחמירו האחרונים לדינא: התם יכול לקיים עיקר המצוה פרו ורבו, אף דאין אדם דר עם נחש בכפיפה – זהו מפני שאין רצונו לצער עצמו. וכן לא דמי לרואה דם מחמת תשמיש – עיין בתשובת מהרש"ל (סימן סה) – דכיון שהוא מחמת חולי אמרינן לא פלוג רבנן, דכגון זה שכיחא טפי מאשה שתברח מבעלה. ועוד, דהתם בעיקר הדבר שניהם אנוסים, מה שאין כן בנידון דידן שהיא הזידה בשאט נפשה.

אבל מכל מקום אי אפשר להתירו רק כשיכתוב לה גט וימסרנו לידי שליח, והשליח יקבל עליו בחומר שבועה לקיים שליחותו כשתהיה במקום קרוב, וכאשר משמע מדברי מפרשי שולחן ערוך, שהרי התורה חסה גם על המחויב מיתה לדונו במיתה יפה, ואיך תשב עד שתלביין ראשה כשתבא לביתה ותבקש שיגרשנה.

מבואר מהזית רענן דאישה שברחה, ובעלה רוצה לקיים פרייה ורבייה – יש להתיר לו לשאת אישה על אשתו אף בלא היתר מאה רבנים, רק שישליש הגט אצל שליח שיהיה במקום, שאם תבוא לכאן – תוכל לקבל הגט לאלתר. ועיין עוד בתשובת זית רענן (חלק ב סימן כח) שאף אם האישה אנוסה שלא לחזור למקום הבעל לא גרע מנשתטית, אף שגם בנשתטית אפשר שתתפקח, וכיוון שבנשתטית יש לו היתר על ידי מאה רבנים, הוא הדין גם בזה. ואם מרצונה אינה שבה לבית בעלה, הרי היא מורדת, ויש להתיר לו לשאת אישה אחרת.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

על דברי הזית רענן הנ"ל סמך גם הגר"ע זצ"ל (שו"ת אחיעזר חלק א סימן י אות ד) דאם ברחא מבעלה ואינה מודיעה מקומה כמה שנים – דינה כמורדת, ולעניין היתר חרם דרבנו גרשום אינה צריכה התראה והכרזה, וצריך רק ("לכל היותר") היתר מאה רבנים והשלשת גט, וזו לשונו:

ועוד נראה דבברחה ועזבתו כמה שנים שאינה מודיעה לבעלה מקומה ורק יודע מעוברים ושבים, אף אם בתחלת הבריחה לא היתה מורדת, אבל עצם ישיבתה בהעלמה לעגן את בעלה הוי מורדת. שוב ראיתי בשו"ת זית רענן מהדורא תניינא [לפנינו בכרך א, כנ"ל] חלק אבן העזר שכתב כן.

ואף על פי דמורדת מדינא דגמרא צריך התראה והכרזה, ומהאי טעמא נתחבט בשו"ת שואל ומשיב (מהדורא קמא סימן קיד) וכתב דלאו קל וחומר הוא – דאם לממון הקל לא הוציאו אלא בהתראה והכרזה, מכל שכן להתיר חרם דרבנו גרשום החמור – מכל מקום אינו נראה כן מדברי רבותינו האחרונים, ורק להפסיד כתובתה צריכה הכרזות, אבל לא להתיר חרם דרבנו גרשום, דאדעתא דהכי לא גזר. שוב ראיתי בשדי חמד שהביא דעת המחברים שכתבו שלא כדעת השואל ומשיב, ולכל היותר נצרך היתר מאה רבנים והשלשת הגט כמו בנשתטית. ואף על פי שנראה מדברי החתם סופר (אבן העזר סימן פ) שצריך להתרותה שיתירו החרם, מכל מקום בודאי אין התראה זו מעכבת בברחה ואי אפשר להתרותה, והרי היא כמותרת ועומדת, ואי אפשר שיעוגן על ידי זה.

ובנוגע להשלשת כתובה, שלא הפסידה מדין מורדת שלא היו התראות והכרזות, נראה שצריך להשליש, והנודע ביהודה (תניינא) כתב בשהה עשר שנים ולא ילדה שאין צריך להשליש הכתובה, דדוקא בנשתטית שאנוסה לקבלת הגט, מה שאין כן בזה שבידה להתגרש ואינה רוצה להתגרש – אינו מחויב להשליש. אבל בברחה ולא נודע מקומה, ואי אפשר לומר שהרי בידה להתגרש כעת, בודאי שצריך להשליש הכתובה. וכן נראה מדברי המחברים. וכן בהשלשת הגט כדי שלא תתעגן אחר כך אם תרצה להתגרש, והנני נמנה בזה עם הגאון מו"ה רפאל שפירא נ"י להתיר לכשיקוים כל התנאים בזה.

ומה שכתב האחיעזר לעניין השלשת כתובה – נראה דאינו שייך בנדון דידן, שהרי היא יודעת באמצעות אביה וכו"ל על רצון הבעל להתגרש והיא מסרבת להתגרש אלא אם כן יקבל את תנאיה, ולכן לא הווי כגירושין ב'נשתטית' ואין צריך להשליש כתובה.

ומצאנו גם בנצי"ב (משיב דבר חלק ד סימן ה) שדן להתיר למי שאשתו ברחא לשאת אישה שנייה, ושם כתב לעניין הכתובה, דאף שמצד המרידה לא הפסידה אלא אם כן התרו בה, וייתכן ויש לה טענות מדוע מגיעה לה כתובתה:

מכל מקום אין אנו מחוייבים להזדקק לה, ואפוטרופיא לדקנני לא מוקמינן, וכשתבא תתבע המגיע לה. ולא מצינו תקנת הגאונים להשליש כתובה כי אם בנשתטית וכדומה, ד"פתח פיך לאלם" כתיב.

אך עיין שם בנצי"ב שכתב לזכות לה גט על ידי שליח קבלה – דאף שבמקום קטטא קיימא לן שאין מזכין לה, דטב למיתב טן דו – מכל מקום כשמתירים לו לישא אישה אחרת אפשר שזכות הוא לה. חשש הנצי"ב שלא תיכשל ותכשיל באיסור אשת איש או תרבה ממזרים, ונקט שטוב להוציאה מאיסור אשת איש ודאי. וביאר שאף שדעת הראשונים בדעת הרי"ף שאין לזכות גט אלא לענין שאין הבעל יכול לחזור בו מהגירושין, אולם אינו גט עד שיגיע לידה, מכל מקום אף אם כך דעת הרי"ף – רבו החולקים עליו, ונראה דגם הרי"ף לא כתב דבריו אלא בגט שחרור ובאומר "תן שטר שחרור זה לעבדי" דווקא, אולם מודה בגט אישה דהווי גט. ואף שאם האישה תדרוש לקבל

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

גט, יש ליתן לידה הגט, מכל מקום יש לחוש שמא אחר כך יסרב ליתן גט אחר, ויש לזכות לה גט באמצעות שליח קבלה.

מהרא"ל צונץ (שו"ת משיבת נפש חלק א סימן מב) נשאל באישה שמייד אחרי החופה ברחה מבעלה, ולא נודע לבעל מקומה כבר עשר שנים. והביא מהרא"ל צונץ תשובת מהר"ם שהובאה במרדכי ותשובת מהר"ם פאדווה (סימן יג) להתיר לבעל לשאת אישה שנייה כאשר האישה מורדת, ובפרט – הוסיף – שייתכן שבמשך זמן כה רב נאסרה לבעל, ופשיטא שלא יעלה על הדעת לעגן את הבעל ולאסרו בכבלי העיגון, דלא כמהר"י מינץ. וסבירא ליה למהרא"ל צונץ דכאשר המניעה היא מחמת פשיעת האישה, גם מהר"י מינץ מודה להתיר. ואף הוסיף שאין צריך היתר מאה רבנים, דרבנו גרשום לא מיירי רק כשהיא בת כתובה וראוי לפקח בתקנתה, אולם כשהדבר בא מחמת פשיעה, ואינה בת כתובה, פשיטא שאין צריך מאה רבנים. והביא שאף שמהרש"ל בתשובה (סימן סה) החמיר בעניין רואה דם מחמת תשמיש – שם אין זה מחמת פשיעתה. מה שאין כן בברחה. ולכן מסיק מהרא"ל, וזו לשונו:

ואם כן נראה עיקר בנדון דידן להתיר לו אשה אחרת [...] ואין צריך להאריך בזה כי אין שום חומרא לבטל אדם מפריה ורביה להיות שרוי בלא אשה, שיש לחוש לכמה תקלות, בפרט בנדון דידן, בפרט עכשיו שכבר כלה האלף החמישי [...] אם כן נראה אפילו לדעת המחמירין במקום מצוה, היינו במקום פריה ורביה, אבל היכא דאסורה עליו ומצוה לגרשה, לכולי עלמא לא תיקן רבנו גרשום. וכן היכא שפשעה היא ומעגנת הבעל כמו בנדון דידן, ליכא מאן דפליג [...] ואם כן מילתא דפשיטא להתיר לו לישא אשה אחרת, וערוקה מסתייע.

מבואר גם ממהרא"ל צונץ שאם האישה עזבה את מקום הבעל בפשיעתה ומרצונה, יש להתיר לו לשאת אישה על אשתו ואין צריך להיתר מאה רבנים.

גם הגדול ממנסק (אור גדול סימן ד) דן באישה שברחה מביתה ואין ידוע מקומה כמה שנים. לאחר שהאריך להוכיח כדעת הפוסקים דבמורדת יש להתיר חרם דרבנו גרשום, כתב שם (אות י) דאף שלאישה יש אמתלאות לבריחתה, כיוון שאינה רשאית לעשות כן על פי דין, ובוודאי לא להתרחק באופן כזה שאינה יכולה לחזור למקומה וגם לא ידעו היכן מקומה כיום, ואף לשיטתה – היה עליה לבקש מהבעל גט קודם עזיבתה, דוודאי אם הייתה מבקשת להתגרש, לא היה מונע ממנה:

על כן נראה פשוט במה שהרחיקה נדוד זה כמה שנים בלי שום ידיעה מאתה, דהוי ליה מורדת, דנתבאר לעיל במורדת כהאי גוונא דנראה דכולהו מודו דמותר לישא אחרת.

והמשיך לדון: שמא יש להמליץ עליה דתחילת עזיבתה היתה על דעת לשוב בזמן קרוב ולא לשהות זמן רב, ואחר כך אירע לה אונס וכו', וכתב לדחות דאין בזה טעם שלא להתיר חרם דרבנו גרשום (עיינין שם). ואינו נוגע לנדון דידן, דכעת ודאי אינה רוצה לשוב לארץ ישראל אף שיכולה לשוב עם בנה).

ולעניין אם צריך היתר מאה רבנים בכגון זה:

בתחילת התשובה הביא מתשובת ברית אברהם (סוף סימן פט) שלא שמע להתיר בלא מאה רבנים. ובברית אברהם (סימן צד) הביא מהשבות יעקב, דאף באישה שזינתה ונאסרה על בעלה, צריך היתר מאה רבנים. וכן בתשובת נודע בשערים (מהגאון מלובלין, חלק ב סימן כו), דאף שיש מקום לצדד להתיר בלא מאה רבנים, לא חזינו לרבנן קשישאי דעבדי הכי. והגדול ממנסק בסוף התשובה הנ"ל (אות יד) כתב דמשמעות הפוסקים שבמורדת אין צריך להיתר מאה רבנים, כיוון

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

שבנידון שלפניו הבעל עני ולא יכול להשיג חתימת מאה רבנים, נראה להתיר בלא מאה רבנים. אך כל זה מעיקר הדין: "אמנם מצד המנהג, הא נהגו בו איסור לבל להתיר בלי מאה רבנים אף בזינתה". ומזה מבואר דיש להתיר בנדון דידן לפחות על ידי מאה רבנים, כיוון שמרדה והרחיקה לארץ אחרת, אינה רוצה לשוב לארץ ישראל, מתחבאת מפני שלטונות החוק ואין יודעים את מקומה אלא קרוביה הקרובים בלבד.

גם בתשובת צמח צדק (לובאוויטש, אבן העזר סימן י) כתב להתיר מי שברחה ולא ידוע מקומה, כדין מורדת דלאחר שנים-עשר חודש יש להתיר לבעל חרם דרבנו גרשום, וזו לשונו:

[...] אך גם כאן נפרדה מתוך הקטטות שהיו ביניהן, ואם כן מי יודע אולי מחמתו הוכרחה ליפרד, וכיון שהוא אינו קורא לה, יש לומר אין לה דין מורדת. אך כל זה יתכן אילו היתה במקום ידוע לבעלה שיוכל לקרוא לה, מה שאין כן זו שאיננה מודיעה לו מקומה כלל ולא נודע לו ממנה כלום שנים טובא רק על ידי סיבה מעוברים ושבים ולא שהיא הודיעה. יש לומר דאינה יכולה לעגנו והווי ליה כדין מורדת אחר י"ב חדש. אף אם בתחלה לא היתה [עליה] דין מורדת, מכל מקום מחמת זה העיכוב במקום שלא נודעו עקבותיה שנים טובא הווי ליה כדין מורדת.

מכל הפוסקים האמורים לעיל מבואר שיש להתיר בנדון דידן, שזה שש שנים האישה עזבה את בית הבעל, וכעת היא בורחת מאימת החוק, ואין יודעים מקומה אלא הקרובים ביותר, ובפועל מסרבת לקבל גט אלא אם כן יחתום על הסכם גירושין.

מורדת

דברי האחרונים להתיר חרם דרבנו גרשום באישה שברחה הם בין השאר מטעם שהיא מורדת (אך לא רק מטעם זה, שהרי מי שמקומה אינו ידוע גריעא טפי ממורדת הנמצאת לפנינו). וכבר האריכו האחרונים הנ"ל בביאור דעת הרמ"א והחולקים לעניין מורדת תוך שנים-עשר חודש, דהנה הרמ"א (אבן העזר עז, ב) כתב וזו לשונו:

ויש אומרים דבזמן הזה שאין נושאים שתי נשים, לא משהינן לה י"ב חדש אם רוצה לגרשה, ואם אינה רוצה, מתירין לו לישא אחרת. ויש חולקין שאין להתיר לו לישא אחרת, וכן עיקר.

מקור דברי הרמ"א להתיר אף תוך שנים-עשר חודש בראב"ן המובא במרדכי (כתובות קפו), וזו לשונו:

וראב"ן כתב: אף על פי שהלכה כרבתינו, בדורות הללו – שאין אדם נושא שתי נשים ביחד – לא משהינן לה. ואם בשביל אחרות שתווסנה – קנסינן להתיר לישא אחרות והיא תשב ותתעגן.

והאוסרים הם הרשב"א בתשובה ומהרי"ק, כמבואר שם.

אך כל מחלוקתם היא תוך שנים-עשר חודש, אבל לאחר שנים-עשר חודש, לכולי עלמא מתירים לשאת אישה שנייה. והמשיך הרמ"א:

ונראה לי: דוקא תוך י"ב חדש. אבל לאחר י"ב חדש אם הוא רוצה לגרש, צריכה לקבל ממנו בעל כרחה או מתירין לו לישא אחרת, דאין כח ביד האשה לעגנו לעולם, וכן נראה (להורות).

ועיין בבית שמואל (עז, יט).

ומזה מבואר דלאחר שנים-עשר חודש, לכולי עלמא מתירים לבעל לשאת אישה שנייה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

וכן התיר הגאון רבי עקיבא איגר (בשו"ת, תניינא סימן פב) במורדת לאחר שנים-עשר חודש, דמדסתם הרמ"א (אבן העזר עז, ב) שאחר שנים-עשר חודש מותר לישא אחרת עליה – ולא הזכיר שצריך היתר ממאה רבנים – משמע שבמורדת לא תיקן רבנו גרשום. והביא מתשובת מהרשד"ם (אבן העזר סימן קכ) שהביא מהרשב"א דלא תיקן רבנו גרשום אלא לגדור גדר בפני הפריצים, אבל באלו שמן הדין או מהחיוב לגרש או לישא אחרת לא גזר רבנו גרשום. והמשיך מהרשד"ם להתיר במורדת, אף שהיו שלא רצו להתיר במורדת מחמת שהדור פרוץ ואם יתירו במורדת יבואו להתיר אף בהקדיחה תבשילו – שיאמר שהיא מורדת (כמובא שם בדברי רבי עקיבא איגר):

מכל מקום אני ממשכן נפשי להתיר בנדון דידן כי ידוע שאמרו בכמה מקומות מלתא דלא שכיחא לא גזור ביה רבנן. ובודאי אם היה במורדת דעלמא, אפשר שכיח טובא, אבל במורדת שיש קרוב ד' שנים שאינה רוצית לשמשו, פשיטא דאין לחוש על זה.

עוד אני אומר: לו יהא הדבר בספק – הוי ספק ספקא: ספק אם עבר זמן התקנה, ספק במורדת לא תיקן, ספק ג' דשמא במורדת כהאי גוונא נכלומר שנמשכת מרידתה כמה שנים. ר' בגוף דברי מהרשד"ם שמבואר כן – לא יעלה על דעת אדם חלילה שיהיה האיש אסור בנחושתיים ואשתו שוחקת עליו, ויש בזה כמה איסורים, ודרכי התורה דרכי נועם הם, ודבר כזה לא עלה על דעת הרב לתקן. על כן אין בזה ספק ואדרבא המעכב בידו חטא. עכ"ל המהרשד"ם.

ונראה שהגאון רבי עקיבא איגר הסכים לדבריו להתיר. והוסיף הגאון רבי עקיבא איגר שאף לראנ"ח (חלק א סימן מא) שהחמיר בזה, "יש לומר דדוקא בנדון דידיה [=] שלא עזבה את הבית אלא מרדה] בטענת 'מאיס עלי' – בזה אין להתיר, מה שאין כן מי שהפקיעה עצמה על ידי שהלכה לערכאות להוציאה ממנו [בגירושין אזרחיים]. וכן יש לומר בכל מקרה שהיא עצמה פשעה, כנדון דידן שהיא נעלמה מארץ ישראל ומסרבת לכל דין ולכל דיין ובורחת אף מארצה מאימת החוק שלא יחזירו בנה לארץ ישראל.

ועיין בעין יצחק (לגרי"א, אבן העזר סימן ג מאות יד ולהלן) שכתב להתיר חרם דרבנו גרשום במורדת, אף ללא חתימת מאה רבנים, דמדברי מרדכי וראב"ן (הנ"ל) משמע שמתירים לו אף בלא השלשת גט, שהרי כתבו שהיא תשב ותתעגן, ואם היה צריך להשליש גט לא תתעגן. והטעם, דמורדת לא גזר רבנו גרשום. ומדלא הצריכו להשליש גט במורדת מוכח דרבנו גרשום לא גזר כלל במורדת, ועל כן אין צריך היתר מאה רבנים. והוסיף הגרי"א:

אם כן זה ברור דבמורדת לא תיקן רבנו גרשום כלל לגזירתו. וכן אחר י"ב חודש הכריע הרמ"א כן בסימן ע"ז, דמתירין לו לישא אחרת וכדברי המרדכי וראב"ן הנ"ל [...] אבל על כל פנים במורדת גם המהרי"ק מודה דמוכח מהמרדכי וראב"ן דלא מהדרינן אחר היתר כלל כי בכהאי גוונא לא גזר רבנו גרשום כלל וקנסין לה, כמו שכתבו המרדכי וראב"ן כנ"ל. וגם הא כתב בלשונו דיש קצת לדחות ראייה זו, אלמא דסבירא ליה לאמת דאין ממש בדחייה זו, אך כיון דכתב דיש קצת לדחות ראייה זו, על כן כתב המהרי"ק עוד טעם בזה – כיון דנאסרה לו, אין זה אשה הראויה לו ולא גזר כהאי גוונא.

אבל במורדת, אף דאין שייך טעם זה, אפילו הכי מודה המהרי"ק דכהאי גוונא לא גזר רבנו גרשום כלל, וכמבואר במרדכי וראב"ן הנ"ל [...] על כן ברור לדינא דמוכח ממהרי"ק דלדינא אין צריך מאה רבנים והשלשת גט לזכות לאשה המורדת. ועל כן כיון דכתב החמדת שלמה דבמורדת יש להתיר בלא מאה רבנים ובלא השלשת גט. והכל חדא הוא, דלא מהדרינן אחר צד היתר כלל כי בלאו הכי מותר לו לישא אחרת כי בכהאי גוונא לא גזר רבנו גרשום כלל, הוא הדין במורדת.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ואדרבה יש לומר דאף להחתם סופר שכתב דהמנהג הוא שלא להתיר בלא מאה רבנים אף בנאסרה עליו, יש לומר דטעם המנהג הוא דסבירא ליה כמו שכתב המהרי"ק, דיש קצת לדחות ראיה זו של המרדכי וראב"ן הנ"ל וכנ"ל.

אבל במורדת, דמבואר בפירוש במרדכי בשם הראב"ן כנ"ל – על כרחך בזה יש לומר דלא נהגו כן. וכל זמן דלא נתברר במדינתנו איך הוא המנהג, על כן לא מבטלינן משום ספק מנהגא בעלמא להדין הברור וכמבואר בכמה דוכתי. ובפרט שהחמדת שלמה כתב להקל בפירוש, ומסתמא לא היה המנהג הנ"ל במדינתו. ועל כן יש להקל במורדת ולהתיר אף בלא מאה רבנים. וכל שכן כשהיא עוברת על דת ומורדת ביחד.

וכן מצאתי בספר נחלת יעקב להגאון מליסא זצ"ל (בסימן ה) שכתב בפשיטות להתיר בעוברת על דת בלא מאה רבנים כלל והסכים כן לדינא. על כן כיון דלהמהרי"ק מבואר דבמורדת אין צריך מאה רבנים עליו סמכינן. ובפרט דכן פסקו השב יעקב והנחלת יעקב. וכן החמדת שלמה דסמך על המהרי"ק. וכבר נתבאר דהמהרי"ק מודה במורדת להיתירא. על כן אם היו ב' עדים בנדון דידן, היה דעתי מסכמת להתיר בלא מאה רבנים, אך כיון דלא נתברר רק על פי עד אחד, על כן הבו דלא לוסף עלה ובעי לכל הפחות מאה רבנים שיסכימו להתיר.

ובארץ ישראל נהגו תמיד לבקש היתר ממאה רבנים, ככל שמדובר בבעל שאינו מעדות המזרח. ומכל מקום מבואר מהגרי"א דבמורדת ברורה יש להתיר לבעל לשאת אישה שנייה, ולדעתו אפשר להתיר אף ללא מאה רבנים.

מסרבת לדין תורה

בנדון דידן יש להוסיף טעם נוסף להתיר לו חרם דרבנו גרשום, מאחר שהוזמנה לדין תורה לפנינו, והיא מסרבת להופיע לפנינו ואף אינה מגיבה לכתבי בית דין ואין לה עורך דין, ורק במאמצי בית הדין הפעלנו את הדיין הרה"ג בצלאל לוי שליט"א, ואף הוא דיבר רק עם אביה.

ברור שהיא קיבלה את כתבי בית הדין, וכיוון שמקום מגוריהם היה בארץ הרי שהחובה עליה לדון בארץ ישראל, שהרי על פי תקנות הדיון מקום המגורים המשותף האחרון הוא הקובע, שלא יהיה כל אחד מרחיק נדוד ומבקש שיתבעוהו במקומו. אף שמצד חיוב האישה לילך אחר בית הדין של הבעל כתבו הפוסקים שאם מתדיינים על הגירושין, אין מקום לחייב את האישה לילך אחר הבעל – עיין בזה מחלוקת הפוסקים בפתחי תשובה (חושן משפט יד, ד), אמרי יושר (לגר"מ אריק, חלק א סימן לח), אגרות משה (לגר"מ פיינשטיין, חושן משפט חלק א סימן ה) וישכיל עבדי (לגר"ע הדאיה, חלק ה חושן משפט סימן ח). ואין כאן מקום להאריך.

וכיוון שהיא לא התייחסה כלל לכתב התביעה שנשלח לבית אביה (עיין באמרי יושר הנ"ל), וכנראה ידעו מהתביעה גם על ידי באת כוחה הקודמת, שייצגה אותה בהליך בבית המשפט לענייני משפחה, הרי היא בכלל מסרבת לדון בדין תורה, ויש להתיר לבעל חרם דרבנו גרשום.

בספר יהושע (לגר"ה באב"ד, סימן צח) כתב לגבי אישה המסרבת לציית לדין תורה, ואין בידינו כוח לכפותה באמצעי כפייה לבוא לדין תורה:

פשיטא ופשיטא דהוי עוברת על דת יהודית, ואם אינה רוצית לשמוע שום דברי בית דין כשרים כי אם עומדת על דעתה ולא תזוז לשמוע דברי כשרים, רק כפי מה שעולה בשכלה כן תעשה, אין לך אשה רעה בדעותיה שמצוה לגרשה [...]

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ומבואר דעצם הסירוב לבוא לדין תורה הוא בכחינת 'עוברת על דת יהודית' והוא גופו סיבה להתיר לו לשאת אישה שנייה, דדינה כעוברת על דת ויש להתיר לו חרם דרבנו גרשום.

ובהסתמך על התשובה הנ"ל התיר מהרש"ם (חלק ה סימן מח) לשאת אישה שנייה, וזו לשונו:

וגם מחמת שהאשה מסרבת מלציית דין תורה באם שהזמין רום מעלתו גם את האשה והתרה בה והיא מסרבת, יש לומר דמותר לגרשה בעל כרחיה, וכמו שכתב בשו"ת ספר יהושע (סוף סימן צח) דהויא על כל פנים רעה בדיעותיה ומצוה לגרשה. וכן השבתי בשנה דאשתקיד לק"ק ביטשאטש. ומהגם די ש לומר דכיון דמסרבת, יש עליה עונש נח"ש [– נידוי, חרם, שמתא], דאף שבעוונותינו הרבים אין יד בית דין תקיפה לפרסם מגזירת המלך כנודע, אבל מכל מקום דת תורה הקדושה בתורה הקדושה בתקפו וכרוך על ראש המסרב, ובעון זה בניס מתים כדין נודרת ואינה מקיימת, ואם כן יוכל לגרשה בעל כורחה ויצאת בלא כתובה.

הרי שהסירוב לבוא לדין תורה הוא גופו טעם וסיבה להתיר חרם דרבנו גרשום – או מטעם של רעה בדעותיה, או שבעוון סרבנות היא בחרם ונידוי, ובנים מתים וכו'.

גם בתשובת אבני צדק (לגרי"י טייטלבוים אב"ד סיגעט, אבן העזר סימן מ) כתב שאם מסרבת לעמוד לדין תורה, יש להתיר גם מטעם עוברת על דת:

ובשגם גיסי הגאון אבד"ק זלאטשוב נ"י העד העיד בנו שחותנו הגאון החוות דעת ז"ל עשה מעשה כך באשה שסירבה לעמוד עם בעלה לדין תורה, תיכף התיר לו לעשות כרצונו. וכן כתב לי שאר בשרי הרה"ג מסקאליט כי הרב הגאון בעל החוות דעת והרה"ג מוהרא"ל אבד"ק סטאניסלאוו ז"ל ומורי חמי הרה"ג ז"ל מטאלטשווא נתוועדו יחדיו לדין באשה שמסרבת לעמוד לדין תורה, והתירו לבעל, ואחריהם עוד מגדולי הדור.

וצירף טעם זה לטעמים נוספים, ובהם שכשרואים אנו שאין האישה רוצה לדור עם הבעל אלא רק לעגנו, ובזה היא גם מעגנת את עצמה, הגט אינו חוב לה אלא זכות.

וכן נמצא לגר"מ תאומים בתשובת אוריין תליתאי (סימן קמד) לצרף לסניף את מה שכתב בספר יהושע, שאם מסרבת לדין תורה הרי היא כעוברת על דת ואין עליו חרם דרבנו גרשום. ואף שהביא מי שהקשה על ספר יהושע, דאינה נקראת עוברת על דת אלא בדברים שיש בזה מכשול לבעל או בעוברת על נדר ושבועה – שבעוון זה בניס מתים – מה שאין כן ברעה בדעותיה, הביא מהדברי חיים שדינה כעוברת על דת לעניין חרם דרבנו גרשום, דבזה לא תיקן רבנו גרשום, וגם שכשעוברת בזה על ציווי בית דין מונעת מהבעל אפשרות של קיום מצוות פרייה ורבייה, ובזה הווי גם כדברים שמכשילתו.

ומה שהביא מהדברי חיים הוא באבן העזר סימן נא, וזו לשונו:

והנה אם לא תקבל דברי הבית דין, הרי היא עוברת על דת דמותר לגרשה, דעל עוברת על דת לא תיקן רבינו גרשום מאור הגולה, כמבואר בכל הפוסקים (עיין אבן העזר קטו, ד בהגה). והנה לפי דברי מהר"ם מפאדווה ז"ל בתשובה משמע בהדיא דבכל איסור שעוברת, מותר לגרשה בעל כרחיה – יעוין שם בסימן יד. אך אפילו לפי דמבואר בבית שמואל (קטו, ח) ובחלקת מחוקק (קטו, ח) דדוקא בעי עוברת על דת מה דנוגע לבעל כגון מאכילתו שאינו מעושר, מכל מקום גם זה הוא מה שעוברת על צווי הבית דין נוגע לבעל, דהא על ידי זה לא יוכל לקיים מצות פריה ורביה כיון דאגיד בה, אם כן נמצאת עוברת על דת.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מבואר בדברי חיים דבעצם סירובה לעמוד לדין תורה יש לה דין של עוברת על דת, שמונעת ממנו לקיים מצוות פרייה ורבייה, והוא גופו סיבה להתיר לו לשאת אחרת.

ובתשובת חבצלת השרון (אבן העזר סימן ו) כתב לסמוך על דעת הפוסקים דבמסרבת לדין תורה יש להתיר לבעל לשאת אישה אחרת, אך לא מטעם עוברת על דת אלא כיוון שסירובה לעמוד לדין תורה אחרי כמה פעמים שהתרו בה – שוב אין חיוב על בית הדין להיזקק לה, וכיוון שהוא אומר שהיא מאוסה עליו ונותן אמתלאות טובות לדבריו, אף שבית הדין לא היו מאמינים לו וחוששים שמא עיניו נתן באחרת, מכל מקום עתה שסירבה לדין תורה – אין בית דין נזקקין לה, והוא לפי דבריו אינו עושה איסור. וכיוון דכל תקנת רבנו גרשום היא משום קטטה, ולדבריו שהראשונה מאוסה בעיניו ולא ידור עימה לא יעבור על החרם – לכן נאמן, עיין שם.

ובתשובת חתם סופר (אבן העזר חלק ב סימן קסז) נראה שאינו טעם בפני עצמו להחשיבה עוברת על דת, אלא כיוון שהיא מורדת בבעלה וסירבה לעמוד לדין תורה יותר משנים-עשר חודש, יש להתיר לו לשאת אישה אחרת, והיינו מטעם היותה מורדת ומעגנת את בעלה, ולא הזכיר שהוא עוברת על דת, וזו לשונו:

[...] שהאשה מ' הינדא, אשת מ"ה משה פויזינגר, מורדת על בעלה ומעגנת אותו, והבעל נתרצה לכל אשר יורו המורים, הן לדור עמה בכפיפה אחת, הן לפוטרה בגט פיטורין כדת משה וישראל, ואך היא עומדת בסרבנותה, ולפי מכתב הרבנים נ"י נמשך זמן הסירוב יותר מ"ב חודש הרבה [...] ובכל ההתראות היא עומדת בסירובה מבלי לעמוד כלל עם בעלה לפני דיני ישראל.

הנה לכאורה כיון ששהתה בסרבנותה יותר הרבה מ"ב חודש פשוט הוא שיכולים להתיר לו לישא אשה על אשתו על פי מאה רבנים כנהוג, וישליש לה גט בתחלה [...] אבל כשהיא אינו רוצה לקבלה, וכבר שהינו י"ב חודש, גם כן פשוט שאין לענגו לעולם אלא או יגרש בעל כורחה או נתיר לו חרם דרבנו גרשום [...] והנה לפי ששמעתי מפי מ"ה ישראל טעם מרידתה מפני שהוחזקה כבר ב' פעמים שמשתגעת בלידה וחוששת שתילד ותלקה בשגעון עולם, על כן מורדת היא מתשמיש ותשב עד בלתי היות לה אורח כנשים ואז תחזור לבעלה, והוא והיא רכים בשנים. ואם כן אין לה צער בעיגון שלה, ושפיר שייך "יאכל הלה וחד"י והוא יצטער ויהיה מעוגן על ידה? וכזה לא תיקן הגאון ז"ל.

לא דן החתם סופר להתיר מצד עוברת על דת, במה שמסרבת לבוא לדין תורה, אלא מטעמים של מורדת ומצערות לבעל, וכמבואר בגוף התשובה. ואם כן משמע שאין טעם סרבנותה לבוא לדין תורה סיבה עצמאית להתיר לו חרם דרבנו גרשום, מטעם עוברת על דת או טעם אחר, וכמו שכתב בספר יהושע. ועיין גם במהר"ם שיק (אבן העזר סימן קטו) שדן שם באישה שקבלה גט ונמצא בו ספק פסול, ומסרבת לבוא לקבל גט נוסף, ולא הזכיר להתיר מדין סרבנות ומדין עוברת על דת, ודן שם בצדדים אחרים, עיין שם.

ובתשובת פרי השדה (לגרא"ח דייטש, חלק ג סימן כ) כתב על דברי ספר יהושע דאף אם רעה היא בדעותיה ומצווה לגרשה כשמסרבת לעמוד בדין תורה, עדיין לא מבואר דרשאי לגרשה בעל כורחה. ובפרט שיש הרבה אנשים שמשמטין עצמם מלבוא לדין תורה, ונעשה להם כהיתר, וקשה לומר שיהיה זה בכלל 'רעה בדעותיה'. והיינו שאינה מזידה שתחשב 'רעה בדעותיה', שכן רואה הרבה שעושים כך. ועל דבריו סמך הגרי"ש טייכטל זצ"ל הי"ד, בתשובת משנה שכיר (אבן העזר סימן עד) שאין בטעם זה לחוד להתיר חרם דרבנו גרשום, ורק אם רוצה לענגו ולצער, יש להתיר. מה שאין כן ברוצה להמשיך ולדור עימו – אין בעצם הסירוב בלבד טעם להתיר, עיין שם.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ולפי זה בנדון דידן שמסרכת לבוא לדין תורה וגם מסרכת לדור עימו, והיא ברחה זה ש שנים, ומקומה כיום לא ידוע, ואינה מגיבה לכתבי בית הדין, כאשר על פי דין ועל פי ההלכה היא חייבת לדון בבית הדין בתל אביב, הרי שיש להתיר לבעל לשאת אישה שנייה.

מסקנות

א. לאור האמור לעיל בית הדין סבור שיש מקום להתיר לבעל חרם דרבנו גרשום, לאחר חתימת מאה רבנים והשלשת גט.

ב. הבענו דעתנו, שבחלון הזמן שנותר, ראוי שהאישה תמנה עורך דין לנהל משאומתן עם בא כוח הבעל, אולם מאידך אנו סבורים שאין מקום לעכב את פסק הדין, לאור התמשכות העיגון.

ג. בית הדין יעביר את פסק הדין לכבוד נשיא בית הדין הרבני הגדול הגר"ד לאו שליט"א בהתאם לתקנה קעד (1–3) לתקנות הדין שבה נאמר:

(1) פסק דין להיתר נישואין יועבר לאישורו העקרוני של נשיא בית הדין הרבני הגדול.

(2) זקוק היתר נישואין לחתימת מאה רבנים, תעביר מזכירות הרבנות הראשית לישראל את ההיתר, אחרי אישור עקרוני של נשיא בית הדין הרבני הגדול, למאה רבנים לשם חתימה. לאחר מכן יוחזר ההיתר לבית הדין האזורי לביצוע התנאי או התנאים שבהיתר.

(3) היתר הנישואין אינו ברביצוע אלא לאחר שיקבל אישור סופי מנשיא בית הדין הגדול.

ד. דעתנו, לאור הנימוקים דלעיל, יש צורך בהיתר מאה רבנים ובהשלשת גט, אך אין צורך להשליש כתובה.

ניתן ביום כ"ו במרחשוון התשע"ט (4.11.2018).

הרב משה בצרי

הרב יצחק הדאיה

הרב צבי בן יעקב – אב"ד

עותק זה עשוי להכיל שינויי ותיקוני עריכה